

- Статті и заметки. – СПб., 1907.
6. Грушевський М. *Історія України-Руси: В 11 т. – К., 1991.*
– Т. I. *До початку XI віка.*
7. Грушевський М. *Історія України-Руси: В 11 т. – К., 1993.*
– Т. III. *До року 1340.*
8. Грушевський М. *Історія України-Руси: В 11 т. – К., 1994.*
– Т. V. *Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV-XVII в.*
9. Грушевський М. *Історія України-Руси: В 11 т. – К., 1995.*
– Т. VI. *Життя економічне, культурне, національне XIV – XVII віків.*
10. Грушевський М. *Історія України-Руси: В 11 т. – К., 1995.*
– Т. VII. *Козацькі часи – до року 1625.*
11. Грушевський М. *Історія України-Руси: В 11 т. – К., 1997.*
– Т. LXI. *Хмельниччина роки 1654-1657.*
12. Грушевський М. *На порозі Нової України: Гадки і мрії.*
– К., 1918.
13. Грушевський М. С. *Аграрне питання. Збірник статей “З біжучої хвилі. Статті й заметки на теми дня 1905-1906 років” // Грушевський М. С. Твори: У 50 т. – Львів, 2002. – Т. 1.*
14. Грушевський М. *Спогади минулого (селянство в революції) // Український історик. – 2002. – №1-4.*
15. Відкритий лист М. Грушевського до учасників ювілейних зборів з нагоди відзначення його шістдесятиліття // Михайло Грушевський: Між історією та політикою (1920 – 1930-ті роки). Збірник документів і матеріалів. – К., 1997.
16. Яворський М. І. *Сучасні течії серед української історіографії // Криза сучасної буржуазної науки та марксизм. Збірник / Укр. ін-т марксизму-ленінізму. – Харків, 1929.*

С. А. Євсеєнко

СЕЛЯНСЬКИЙ РУХ У 1905-1907 рр. В УКРАЇНІ (РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)

Актуальність обраної для дослідження теми перш за все визначається місцем, яке посідали події 1905 – 1907 років в історії України. Однією з провідних тем в історіографії революційних подій 1905 – 1907 рр. була проблема участі в них українського селянства. Зазначена проблема знайшла відображення в різних за метою написання, формою, фактологічним навантаженням та аналітичним рівнем працях. Серед них монографії, розвідки, дисертації. Вивчалось це питання і в узагальнюючих працях. Більшість робіт вийшла в 1920-ті та 1950 – 1970-ті роки. Історики М. І. Яворський, В. Качинський, П. Христюк, Н. Мірза Авакянц, М. Н. Лещенко, О. В. Шестаков, І. М. Рева, М. С. Симонова та інші аналізували селянське питання в революційні 1905 – 1907 рр. У наукових студіях цих авторів неаявні й історіографічні моменти, але до цього часу узагальнюючої історіографічної праці зазначеної тематики так і не написано.

Серед дискусійних питань, пов'язаних із селянським рухом у революційні 1905-1907 роки, є визначення ролі селянства і встановлення у зв'язку з цим характеру революційних подій в Україні. Першим його вирішити зробив спробу М. І. Яворський. У підручнику “Історія України в стислому нарисі” він кваліфікував революцію 1905 – 1907 рр. як демократичну, але пізніше, дотримуючись марксистсько-ленінської “схеми”, вживав поняття “буржуазно-демократична революція” [1]. У відповідь на закиди опонентів щодо недостатнього висвітлення діяльності більшовистської партії Матвій Іванович

зробив доповнення про розкіл РСДРП на більшовиків і меншовиків і навіть переконливий матеріал про слабкий вплив, майже його відсутність, більшовиків на селянство в Україні аж до революції 1905 – 1907 рр. Найбільше постраждав науковець через “неправильну” соціально-класову оцінку історичного розвитку України на початку ХХ ст., оскільки він насмілювався визначити українську буржуазію як самостійну рушійну силу буржуазно-демократичної революції 1905 – 1907 рр.

Складається парадоксальна ситуація: революція за партійною схемою – буржуазно-демократична, а буржуазія в якості рушійної сили не називалася. Україна була переважно селянською, а рушійною силою виступали тільки найбідніші, “пролетарські” верстви селянства. М. І. Яворський до революційних сил зараховував і заможну його частину, яка, в свою чергу, поділялася ним на дві категорії: 1) куркульство, яке займалося не тільки землеробством, а й лихварством, торгівлею тощо; 2) фермерське куркульство, виробнича діяльність якого здійснювалася переважно на землі, орендованій у поміщика. Основного опонента Матвія Івановича, М. А. Рубача, особливо обурювало твердження про те, що друге угруповання (фермери) було найбільш зацікавлене у конфіскації та розподілі поміщицьких земель і тому являло собою революційну силу. За словами самого М. Яворського, “революційний натиск йшов насамперед з боку орендаря”. М. Рубач дійшов висновку, що М. Яворський таким чином протягував “куркульсько-есерівську теорію”. “Есерівський ухил” М. Яворського вбачався у перебільшенні революційності заможного селянства. Побачив у схемі автора М. Рубач і правий куркульський ухил [2, 30 – 32]. Таким чином, “селянській схемі” М. І. Яворського протиставлялась офіційна “марксистсько-ленінська схема”, яку репрезентував М. Рубач і яка в тих умовах здавалася бездоганною.

Праці М. Яворського не позбавлені недоліків, але ж це не виправдовує методів полеміки, внаслідок якої не тільки автора було знищено фізично, а й були вилучені з бібліотек його праці.

Процес розгортання революційних подій на селі в 1905 – 1907 рр. проаналізовано у дослідженнях В. Качинського, який звернув увагу на загальні причини селянського руху, на основі великого обсягу нового матеріалу дійшов висновку, що “селянський рух 1905 року виник і розвинувся у повній залежності від загального стану в країні” [3, 9]. У дев'яти розділах автор дослідив основні форми боротьби селян, серед яких виділив страйки (на Лівобережжі, Правобережжі і Степу), погроми економії і захоплення поміщицької власності, збройну боротьбу селян та селянські присуди. Окремо автор проаналізував склад учасників селянського руху, з'ясувавши, що “в аграрному русі 1905 року участь брало переважно незаможне та середняцьке селянство” [3, 137]. Пізніше радянські історики будуть стверджувати, що головною рушійною силою на селі під час революції 1905 – 1907 років була біднота. В. Качинський наводив дані анкетування, проведеного В. Громаном з Вільного економічного товариства в степових губерніях України, стосовно груп селянства, які брали участь в аграрних виступах 1905 року. У 5 з 46 виступів брали участь представники всіх категорій селянства, у 16 –

всі, крім заможних, у 7 – бідняки, у 7 – середняки і біднота, у 9 – невизначені. Отже, статистика заперечувала усталену в радянській літературі думку про виняткову активність найбіднішого селянства. Тільки це все в роботі Ф. Є. Лося і Л. В. Олійника, присвяченій 60-річному ювілею тих подій, названо “серйозними методологічними помилками” [4, 32].

Причини та наслідки селянського руху в Україні в 1905–1907 рр. стали предметом вивчення Ніни Мірза Авакянц [5]. Авторка довела, що селянські виступи мали стихійний характер, називаючи їх “розрухами”. Зокрема з’ясовано що навесні-влітку 1905 року повстаннями було охоплено 27 повітів, восени – 49, весною-влітку 1906 року – 57, восени – 21 повіт із 96 українських повітів, які входили до складу Російської імперії [5, 17]. Таким чином, найбільше селянських виступів в Україні було навесні-влітку 1906 року, а не восени-взимку 1905 року, як це зображувалося більшістю радянських істориків у пізніший час. Серед груп селянства, що брали активну участь у революції, Н. Мірза Авакянц називала незаможне селянство та середняків. Характеризуючи наслідки революції, автор писала, що вона “розбуркала селян, вивела з вузького кола щоденних інтересів, дала їм деяку політичну свідомість та революційний досвід...” [5, 71]. Ф. Є. Лось і Л. В. Олійник працю Н. М. Авакянц також критично оцінили як обмежену: “Про науково-теоретичний рівень праці Н. Мірзи Авакянц свідчить уже те, що селянські рухи вона розглядала з точки зору заподіяних розривів” [4, 32]. Насправді це зовсім не так, оскільки авторка довела стихійність селянських виступів, які й називала розрухами, що аж ніяк не пов’язано з керівною роллю більшовиків на селі, яку так наполегливо відстоювали Ф. Лось, і Л. Олійник.

П. Христюк, з’ясовуючи історичне значення революції 1905 року, першим поставив питання: “Якою була революція 1905 року – буржуазною чи соціалістичною?” Відповідь не дав, оперуючи словами Каутського, що “не можна ставити так питання, революція не перемогла ні як робітничо-селянська, але навіть і не як буржуазно-демократична” [6]. Розглядаючи роль різних класів у революції, П. Христюк зробив висновок: “Пролетаріат і буржуазна демократія (селянство) от хто становить суспільну силу руху” [6, 196].

О. В. Шестаков досліджував економічне становище селянства України в революції 1905–1907 років, безпосередньо зупинившись на боротьбі найманих сільських робітників [7]. Він відзначав, що ця категорія селян складалася з місцевих, які постійно працювали у поміщицьких економіях, кулацьких господарствах, із найманих на певний строк або поденно. Автор окремо розглядає боротьбу сільськогосподарських робітників на Правобережній і Лівобережній Україні, відзначивши пролетарський характер страйкової боротьби, навівши багато статистичних даних про кількість повітів, охоплених страйковою боротьбою, зміст вимог сільськогосподарських робітників. Історик зробив висновок, що сільські робітники Лівобережжя були менш організовані, ніж на Правобережній Україні, а їхній рух був “дуже слабкий, зовсім неорганізований і політично відсталий” [7, 86].

Через рік, у 1955 році, побачила світ фундаментальна робота Ф. Є. Лося, присвячена 50-річчю революційних подій [8]. У ній автор зробив

першу серйозну спробу “висвітлити хід революційних подій на території всієї України в роки першої російської революції”. Увага дослідника була зосереджена, головним чином, на вивченні боротьби робітничого класу, хоча проаналізовано і сільськогосподарський страйковий рух, який був масовим явищем в українському селі, наведено статистичні дані. Попри всю заідеологізованість роботи, потрібно віддати належне автору, який вказував, що повстання перебували в зародковому стані і що ними була охоплена тільки одна сьома частина всіх повітів.

Чимало праць про селянський рух як в окремих губерніях і районах, так і по Україні в цілому було створено до ювілейних дат. Більшість їх написано на основі вже опублікованих робіт, але містять вони і нові матеріали. Проаналізуємо, на наш погляд, науково-вартісні з них.

Так, у 1950–1970 роки вийшло кілька праць М. Н. Лещенка, в яких автор на основі лєнінських ідей про дві соціальні війни на селі, підкреслював, що найбільш рішучу позицію в боротьбі проти поміщиків відстоювали сільськогосподарські робітники та селянська біднота, які починали розуміти, що позбутися економічної залежності можна через ліквідацію численних пережитків кріпацтва на селі, боротьбу проти поміщиків [9–12]. У цих працях об’єктивно показано відсутність впливу більшовиків на селянство, але зовсім не приділено уваги діяльності Селянської спілки, що Ф. Лось і Л. Олійник закинули авторові як великий недолік [4, 36].

Однак варто уважніше проаналізувати монографію М. Н. Лещенка, яка, на наш погляд, є найгрунтовнішою працею на той час із означеного нами питання. Автор дослідив аграрні відносини в Україні в кінці XIX – на початку XX століття [9, 10]. Він показав, що на одне поміщицьке господарство в Україні припадало 334 дес. землі, а на селянський двір – 6,7 дес., 44 % селянських господарств мали всього по 5 дес. М. Лещенко наголошував на тому, що в такій ситуації, шукаючи вихід із скрутного становища, селяни України брали землю в оренду у поміщика за досить високими цінами [9, 24–25]. Він навіть цікаві цифри, які свідчили про розшарування селянства України. Сільська біднота становила 1550 тисяч дворів – 50 % від загальної кількості, середньозаможне селянство налічувало понад 1 млн. дворів – 33 %, а селянська буржуазія становила 558 тисяч дворів, або 18 %. До групи розореного селянства потрапляли селянська біднота, яка володіла 4 дес. землі, коли середній селянин мав 7 дес., а сільська буржуазія – до 22 дес. на двір [9, 29]. Ці дані автор начебто спростовує, як він пише, “брехливе твердження українських буржуазних націоналістів про безкласовість і безбуржуазність української нації”, але таким чином він заперечував думку і про те, що Україна не мала свого, українського, промислового і сільського пролетаріату.

Досліджуючи селянський рух в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст., історик проаналізував боротьбу більшовиків за союз робітничого класу з селянством у Першій російській революції, підтвердив лєнінську характеристику буржуазних партій.

У 1971 році вийшла наступна монографія М. Н. Лещенка, в якій він на широкому колі джерел розкриває соціально-економічні та політичні

передумови революції 1905 – 1907 років [9, 149 – 150]. Автор вивчив дискусію навколо аграрного питання, боротьбу селянства за землю і її розмах. Історик звернув увагу на зауваження, вказані Ф. С. Лосем та Л. В. Олійником.

На основі аналізу статистичних даних М. Н. Лещенко виділяє два періоди розвитку революційного руху на селі, на відміну від загальноприйнятих трьох хвиль робітничих страйків. Перший, весняно-літній, досягнув апогею в квітні-червні (1720 з 2045 виступів, або 84 %). Другий, осінньо-зимовий, припадає на жовтень-грудень (1808 з 1873, або 84,1 %). Селянські виступи 1905 року, як зазначив автор, розподілялись по території України далеко не рівномірно. Найбільший розмах селянського руху спостерігався на території Правобережної України, де на той час існували найбільш гострі і соціальні, і національно-релігійні протиріччя; саме тут відбулось майже 50 % всіх виступів, які сталися в цілому на Україні в цей час, але не на Лівобережжі, де було значно більше робітничого пролетаріату [12, 199].

Вивчаючи інтенсивність революційного селянського руху, історик довів, що першість належала губерніям Правобережної України (1920 виступів), друге місце посідало Лівобережжя (1082), третє – Південь (965 виступів). Привертає увагу те, що кількість групових виступів зменшилась, але набагато збільшилась кількість повторних виступів – до 555, що свідчить про невирішення проблем, які ставило перед собою селянство. Цікавими є підрахунки автора про те, що якщо в дореволюційні роки в одному виступі брало участь 200 осіб, то в роки революції 1905 – 1907 рр. – 624 особи. Це втричі більше, ніж у 1870 – 1904 рр. [12, 209].

Автор аналізує, а потім і по-новому групує форми та гасла боротьби, розглядає появу і розвиток нових видів змагань. Він об'єднує їх таким чином: до першої групи відніс форми, безпосередньо пов'язані з боротьбою селян за землю: виступи селян, що супроводжувались захопленням поміщицьких земель; домагання переділу земель чи поліпшення умов її оренди; вимоги надати випаси, луки та водопої; боротьба проти розмежування земель; потрава поміщицьких посівів та сінокосів і порубка лісу. До другої групи він відносить страйки селян та сільськогосподарських робітників, а до третьої – селянські заворушення, які супроводжувались нападами їх учасників на поміщицькі маєтки, садиби сільської буржуазії, магазини та будинки торговців з повним або частковим їх знищенням. В четвертій групі М. Н. Лещенко називає виступи селян, в яких спостерігались підпали палаців і садиб, розбирання майна, знищення сільськогосподарських машин, покарання на смерть поміщиків та царських чиновників. До п'ятої групи він відносить селянські заворушення, які закінчувались сутичками з поліцією, військами та місцевою владою. В шосту він виділяє нелегальні та легальні збори, мітинги і маніфестації селян, розгін місцевих органів влади, інші форми політичної боротьби. Сьому групу становлять виступи селян з іншими формами боротьби. У восьму групу автор відніс ті виступи, де було кілька форм боротьби одночасно [12, 210].

М. Лещенко пішов далі від своїх колег, підрахувавши кількість селянських виступів за цими вісьма групами по 9 губерніях і Україні взагалі. На

його думку, найпопулярнішими в Україні формами селянської боротьби були: по-перше, страйки селян та сільськогосподарських робітників – 1544 випадки, по-друге, розгром поміщицьких маєтків, садиб та магазинів – 625, на третьому місці нелегальні збори, мітинги та інші політичні форми безпосередньої боротьби селян за землю – 501 випадок [12, 211].

Не обійшов увагою автор після вищезначеної критики і діяльність організацій Селянської спілки, селянських і страйкових комітетів, а на Півдні України – і союзів сільськогосподарських робітників, але про їхню діяльність він написав дуже влучно і лише одним реченням: “Всі ці організації проводили досить значну роботу серед селян”. Вона, мабуть, була така “значна”, бо автор не найшов більше нічого, що можна було б про неї сказати [12, 213].

Союз робітничого класу і селянства, що утворився, як писав дослідник, під могутнім впливом робітничого руху й агітаційно-пропагандистської діяльності більшовиків, особливо виявився в масових селянських виступах. Зовсім не зрозуміло, чим же саме допомагали селянам тут робітники і на чому базувався цей “союз”. М. Лещенко справедливо, очевидно, і сам не вірячи в написане, зазначав далі: «Проте цей союз ще не був міцним. Селянський рух поширився лише на 1/3 сільського населення, і в ньому брала участь лише 1/5 частина його, а решта ще не була втягнута в боротьбу... До того ж селянські виступи в своїй основі були стихійними і мало організованими, вони в більшості випадків не співпадали в часі як між собою, так і з виступами робітничого класу» [12, 213]. Так дозвольте спитати, про який союз йдеться? Перефразовуючи слова історика, головні причини поразки грудневого збройного повстання робітників полягали, на його думку, “насамперед у його слабкій організації та роздрібненості” [12, 213]. Про яку гегемонію в подіях 1905 року робітників, як і про союз із селянством, можна говорити, коли це на 60 % ті ж селяни, що прийшли в місто з навколишніх сіл тимчасово, заробити грошей.

Попри фактичні помилки та політичну заангажованість, необхідно визнати, що проаналізовані нами праці М. Н. Лещенка мали велике значення для розвитку радянської історіографії та вивчення проблем селянського руху в революційних подіях 1905 – 1907 рр. в Україні.

У своєму дослідженні І. М. Рева аналізує розгортання і розвиток селянського руху на Лівобережній Україні в період революції 1905 – 1907 рр. [13]. До наукової уваги автора увійшло коло питань, пов'язаних із боротьбою селян в окремих селах і повітах Харківської, Полтавської і Чернігівської губерній. Автор диференціював виступи селян на Харківщині в 1905 – 1907 роках. Він виділив 15 форм боротьби по окремих повітах: захоплення землі; потрави посівів; порубки лісу; покоси; збирання з поля збіжжя і кормів; селянські виступи у прямій боротьбі за землю; орендні вимоги; страйки; розгроми; підпали; сутички з місцевою адміністрацією; та зі стражниками і військами; несплата податків; усунення місцевої влади і обрання нової; мітинги та сходи [13, 154].

З'ясовуючи хід революційної боротьби на селі, І. Рева пов'язує її з подіями, що відбувались у містах, із боротьбою пролетаріату. Однак він не наводить жодного прикладу, який би доводив цю тезу, хоча вона

стосується тільки січнево-лютневих подій 1905 року. Не оминув увагою автор і агітаційно-пропагандистську роботу більшовиків, без характеристик якої в цей час уже обійтися було неможливо. Він намагається якимось чином описати два головні, на його думку, напрями цієї роботи: усну пропаганду і через поширення друкованої продукції. “Викривали угодовську антинародну політику дрібнобуржуазних, буржуазних і націоналістичних партій, викривали лавірування і обманні дії російського царизму” [13, 156 – 157]. Історик вивчив, як відбувалася активізація селянського руху від перших стихійних порубок лісу в лютому, через знищення панських маєтків у Лебединському повіті в середині 1905 року, до найбільшого розмаху боротьби, який припадає на осінь-зиму, коли погроми поміщицьких і куркульських володінь, що відбувались в усіх майже губерніях Лівобережної України. У Городнянському, Вовчанському, Суразькому та інших повітах вони переросли у справжнє селянське повстання.

На його думку, в період революції 1905 – 1907 років окреслилося два головні напрями боротьби на селі. З одного боку, боротьба всього селянства проти кріпосницьких пережитків і насамперед проти великого поміщицького землеволодіння. З другого, боротьба, що точилась в середині самого селянства: між сільською біднотою і заможним селянством, яке автор називає куркульством. Він стверджував, що деякі з них також проявляли певне невдоволення гнобленням з боку власників великих земельних латифундій, іноді вони брали участь і в погромах величезних поміщицьких володінь, але в ході революції вони, як слушно зазначив автор, виступали як контрреволюційна сила і об’єднувались з царизмом для боротьби з революційним селянством, коли те ставало на шлях рішучих дій [13, 159].

Серед причин поразки селянського руху дослідник виділив наступні: а) стихійний характер; б) вплив на значну частину селян дрібнобуржуазних партій, особливо есерів, що послаблювало революційний рух; в) відставання розмаху селянського руху від розвитку революційних подій у містах через брак єдиного керівництва в містах і в селах і штучне нав’язування ролі більшовиків як керівної сили, що виглядає досить кумедно, тому що його практично не було; г) сподівання значної частини селян на можливість мирним шляхом, через Думу і монарха одержати землю і політичні свободи; д) відсутність міцного союзу між робітниками і селянами; е) розкол в РСДРП на більшовиків та меншовиків, що являло велику перешкоду на шляху об’єднання революційних сил міських робітників і селянства.

Радянські історики у різні роки розглядали проблеми класового характеру селянського руху України в 1905 – 1907 роки. Долаючи буржуазно-націоналістичну теорію двокуркульства в українському селі, за якою, начебто, існувало два типи куркулів, один з яких відіграв позитивну роль в розвитку українського села на початку ХХ ст. та був керівною і центральною постаттю руху селянських мас під час революції 1905 – 1907 років. Неспроможність цієї теорії української буржуазно-націоналістичної історіографії й інші питання класової боротьби були предметом вивчення в працях, присвячених як у цілому селянству України, так і окремим регіонам [1

– 17]. Однак їхні автори не змогли дати аргументованої та чіткої відповіді на поставлені питання [18, 268 – 269].

Починаючи з середини 1970-х років з’являються роботи з проблем історіографії селянського руху 1905 – 1907 рр. Прикладом є дослідження М. С. Симонової [19], М. Н. Лещенка [20]. Питанням методики відбору, підрахунків різних за характером форм боротьби селян присвятила свою роботу Л. Т. Сенчакова [21]. Вона розкритикувала В. І. Кострикіна, який доводив: “Одним із головних завдань дослідницької роботи кожного з істориків, що вивчає селянський рух, повинен стати самостійний підрахунок кількості селянських виступів...” [21, 8]. Вона запропонувала створити анотовану хронологію загальноросійського селянського руху, що дозволило б, на її думку, синтезувати отримані узагальнені матеріали. Авторка підкреслювала, що труднощі у вирішенні цієї справи дуже великі, бо вони потребують плідної праці великої кількості істориків, архівістів та інших представників історичної науки і це завдання свого вирішення до цього часу так і не знайшло, але те ж саме пропонувала раніше і М. Симонова.

Соціальної психології та шляхам формування класової свідомості селянства присвячено роботу В. І. Михайлова [45]. Автор ще при постановці проблеми у вступі звертає нашу увагу на те, що вивчення ускладнено нестачею достовірних джерел, тому що документи офіційного походження часто, на її погляд, спотворюють справжнє положення і погляди селян на дуже багато питань. Тому вона звертається до селянських присудів і наказів Думі, вважаючи, що ці матеріали виходять безпосередньо від селян і найповніше фіксують істинну картину їхнього життя, вважаючи, що в них утримується великий фактичний матеріал, який характеризує економічне й правове становище селянства. Накази дозволяють виявити вплив на селянство різних партій і груп у ході революції 1905 – 1907 років. На її думку, в них відбилося поступове зникнення у селян конституційних, ліберальних, процаристських ілюзій. Саме з ними В. Михайлова пов’язувала виникнення й посилення революційних настроїв на селі. Окремо в третьому розділі вона зупиняється на характері вимог селян і доходить висновку, що він, подібно до зростання селянського класової самосвідомості, має прямий зв’язок з рівнем революційного руху як в окремих районах, так і в цілому по країні [22, 57]. Далі у висновках дослідниця пише: «Звичайно, не слід перебільшувати рівень політичної свідомості селянства в період революції 1905 – 1907 рр. Вимогам селян властиві слабкість і суперечливість, притаманні їх ідеології того періоду» [22, 58]. Важко не погодитися з тим, що політична свідомість селян України формувалася і розвивалася в тісному взаємозв’язку з загальноросійським революційним рухом того періоду.

Не можна не зупинитися і на роботі Л. Т. Сенчакової, у якій розкрито питання, пов’язані з революційними подіями в Україні [23, 112 – 134]. Авторка простежила як питання партійного будівництва більшовицької партії втілювалися в життя на місцях. До останньої сторінки вона не згадує більшовиків у складі соціал-демократичних організацій на селі, а тільки в підсумках стає зрозумілим, що автор вважає усіх їх більшовицькими.

М. А. Якименко висвітлив один із найтрагічніших селянських виступів часів першої

російської революції 1905 – 1907 років – повстання у селі Великі Сорочинці на Полтавщині в грудні 1905 року [24]. Тема Сорочинського повстання для дослідників була, за словами автора, “відсунута на задній план через те, що його очолював М. М. Пижов” [24, 3]. Він був професійним революціонером, брав активну участь у подіях 1905 – 1907 років, пройшовши через тюрми, зазнав багато страждань. Після Жовтневої революції погляди М. М. Піжова розійшлися з тими, хто уособлював ортодоксальний марксизм, у 1920-х роках він був уже безпартійним, а потім забули про нього самого, а Сорочинське повстання висвітлювали за схемою, в якій людині, котра його очолювала, місця вже не було.

Таким чином, підводячи підсумок, необхідно зазначити що історія селянського руху в революційних подіях 1905-1907 рр. чекає уважного вивчення.

1. Яворський М.І. *Історія України в стислому нарисі.* – Харків, 1928.
2. Санцевич А.В. *Погляди М.І. Яворського на історію України.* // *Український історичний журнал.* – 1993. - № 10.
3. Качинський В. *Селянський рух на Україні в роки 1905-1907:* ч.І. Рік 1905. – Харків, 1928.
4. Лось Ф.С., Олійник Л.В. *Стан і завдання вивчення революції 1905-1907 років на Україні.* – К., 1965.
5. Мірза-Авакянц Н. *Селянські розрухи на Україні 1905-1907 року.* – Харків: Держвидав, 1925.
6. Христюк П. *1905 рік на Україні.* – Харків.: Держ. видав, 1925.
7. Шестаков А.В. *Борьба сельских рабочих в революции 1905-1907 гг. (К 25-летию революции 1905 г.).* - М.-Л.: Госиздат, 1930.
8. Лось Ф.С. *Революция 1905 року на Україні.* – К.: Вид-во АН УРСР, 1955.
9. Леценко М.Н. *Селянський рух на Україні в роки першої російської революції.* – К.: Держполітвидав, 1956.
10. Леценко М.Н. *Селянський рух на Правобережній Україні в період революції 1905-1907 рр.* – К., 1955.
11. Леценко М.Н. *Стачки сельскохозяйственных рабочих и крестьян на Украине в период первой русской революции // Из истории экономической и общественной жизни России.* М., 1976.
12. Леценко М.Н. *Українське село в революції 1905-1907 рр.* – К., 1977.
13. Рева І.М. *Селянський рух на Лівобережній Україні 1905-1907 рр.* – К.: Радянська школа, 1964.
14. Живолуп Е.К. *Крестьянское движение в Харьковской губернии в 1905-1907 годах.* – Харьков, 1956.
15. Буцук А.К. *Селяни і сільськогосподарський пролетаріат в першій російській революції.* – К., 1959.
16. Олійник Л., Гора О. *Селяни і сільськогосподарський рух на Чернігівщині в 1905-1907 роках.* – К., 1959.
17. Васянович В.Ф. *Сельскохозяйственный пролетариат Южной Украины накануне и в период первой русской буржуазно-демократической революции.* – Днепропетровск, 1975.
18. *Революційна боротьба трудящих України в 1905-1907 рр.* – К.: Наукова думка, 1980.
19. Симонова М.С. *Крестьянское движение 1905-1907 гг. в советской историографии // Исторические записки.* - 1975. - № 95.
20. Леценко Н.Н. *Итоги статистического изучения крестьянского движения на Украине в период революции 1905-1907 гг. // Советская историография аграрной истории СССР (до 1917 г.): Сб. статей.* – Кишинев: Штинцица, 1978.
21. Сенчакова Л.Т. *Крестьянское движение в революции 1905-1907 гг.* – М.: Наука, 1989.
22. Михайлова В.И. *Рост классового самосознания украинского крестьянства в период первой русской*

революции: Учебное пособие. – Днепропетровск: ДГУ, 1983.

23. Сенчакова Л.Т. *Деятельность социал-демократов в деревне в 1905-1907 гг. // Исторические записки.* -1986.- № 13.- С. 112-134.
24. Якименко М.А. *Сорочинська трагедія.* – К.: Політвидав, 1990.

П. І. Губа

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ У ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 рр.: НА СТОРІНКАХ ПРЕСИ

Земля і воля... Ці короткі і виразні слова концентрують, по суті, віковічні прагнення українського народу. Вся вітчизняна історія щедро засіяна “війнами, рухами, бунтами”, фактами громадської непокори, в основі яких чітко прослідковуються прагнення селян вільно працювати на своїй землі, а тому лютий, а особливо жовтень 1917 р. вселив у людські маси віру у справедливість.

Утвердження української державності в 1917 – 1920 рр. не було б можливим без розробки і здійснення економічних, насамперед аграрних перетворень на селі.

Газети тогочасної доби вартісні не лише публікацією офіційних державних документів, а й тому, що в них містяться публікації, в яких деталізується економічна платформа тих чи інших партій, урядів, які існували в Україні в період революції, відомості про практичні заходи щодо здійснення господарської політики і дані про те, як ця політика сприймалася на місцях, як до неї ставилися трудящі маси, передусім селянство.

Газетні матеріали свідчать, що в той час в Україні економічна наука була представлена плеядою видатних учених, серед яких виділялися М. Туган-Барановський, К. Воблій, В. Косинський, М. Левитський, К. Мацієвич та інші. Під впливом їхніх праць [1 – 5] розроблялися програми економічного відродження України, а дослідження широко публікувались в українській пресі.

Практично всі представники української економічної думки (В. Косинський, Б. Бруцкус, М. Левитський, К. Воблій та інші) захищали ідею селянської земельної власності, роблячи при цьому акцент на селянському сімейному господарстві як основі сільськогосподарського виробництва. В той же час вони підкреслювали необхідність збереження великих господарств, які займалися б інтенсивним землеробством і при цьому давали велику частину продуктів харчування для міст і надалішки хлібних запасів для вивезення.

Протилежна позиція була у більшовиків. Ленінську ідею націоналізації землі як постулат соціалістичної революції вони нерозривно пов'язували із завданням «соціалістичного» перетворення сільського господарства. Важливим втіленням цієї ідеї в життя, як писала газета «Правда», повинен бути «Декрет про землю», який «перетворився б у незаперечний акт життя, проти якого стали б безсилі всілякі замахы поміщиків і їхніх друзів» [6].